

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1990
FORFATTER:	Torsten Sørensen
TITEL:	Det første amtssygehus i Kolding 1782 – 1838
KORT RESUME:	Kolding Sygehus i Helligkorsgade.

Det første amtssygehus i Kolding 1782-1838

Af Torsten Sørensen

Kolding er et af de første steder uden for hovedstaden, hvor der blev oprettet et offentligt sygehus. Kun amtsygehuse i Esbønderup og Hillerød er ældre.

Den 19. april 1782 blev det nemlig ved kongelig rescript bevilget daværende amtmand over Koldinghus amt, Hans de Hoffmann, at der måtte lejes en barak i Kolding med to senge til behandling af fattige syge. Indretningen af sygehuset skulle foretages under »Amts Chirurgus« og en anden beskikket embedsmands tilsyn og ansvar. Lægemidlerne skulle købes på apoteket, og omkostningerne skulle udredes af Delinkventkassen.

Som følge af det kongelige rescript pålagde amtmanden amtsforvalter Johann Petter From og distriktskirurg Johan Carl Sager, at de skulle foretage sig det fornødne. Men det var nu ikke så let at finde en passende barak; først i 1785 lykkedes det at finde et hus, som man i et brev til Danske Kancelli den 18. februar 1785 foreslog blev købt og indrettet til sygehus. Og allerede den 30. april 1785 skrev Kancelliet i et promemoria til amtmand de Hoffmann, at det hus, som amtsforvalter From og kirurg Sager havde fundet tjenligt til en sygestue, måtte købes for amtets regning med tre senge og fornødent indbo for 600 rigsdaler, hvoraf halvdelen skulle udbetales straks, mens resten skulle forrentes af Delinkventkassen med 4 pct. p.a. »for saa meget (som) muligt at spare en alt for stor Udgift paa een Gang«.

Amtmanden spildte ikke tiden. Allerede seks dage senere, den 6. maj 1785, tilskødede Jens Busch sin gård i Klostergade i Kolding til Hans Majestæt Kon-

gen. Det er usikkert, hvem denne Jens Busch var, der dengang solgte en gård til kongen, men han kan godt være identisk med den Jens Busch, som i 1784 påtog sig at vedligeholde den gamle træbro mellem Koldinghus Slot og Staldgården i 16 år for 230 rigsdaler.

I brandtaksationen fra 1801 er under »Slotsgadens vestre Side« anført, at »Hans Majestæt Kongens Gaard (d.v.s. sygehuset) har henhørt under No. 151«. Men i 1802 er ejendommen i Brandrepartitionsfondens protokol opført som nr. 153b, og i brandtaksationerne fra 1818-1827 og 1827-1838 er sygehuset nævnt under »Slotsgadens Vestre Side, Matr. 151«.

I folketællingslisten fra 1801 er sygehuset angivet som »Østergade 151«, men i folketællingen fra 1834 er sygehuset nævnt under »Klostergade 154 A«.

Selv om der således kan være tvivl om sygehusets officielle beliggenhed, fremgår det af en tegning fra 1834, at sygehuset lå svarende til det nuværende Helligkorsgade nr. 17 (matr. 385a) over for Turistbureauet.

Af brandtaksationsprotokollen fremgår i øvrigt, at sygehuset var i ét plan med 9 fag og bindingsværk af egetræ. Men indretningen var nu ikke særlig praktisk. Allerede den 19. maj 1798 havde distriktskirurg Johannes Kræmer skrevet til amtet: »Sygehuset i Kolding er rigtignok ikke saaledes indrettet, som det burde være; der skulde være flere Stuer og enhver Syg have sin Seng; heller ikke er det paa et godt Sted i Byen; der kand ikke indtages meere i Sygehuset end 7 veneriske, hvortil der ere 4 Senge; en Stue haver Manden og Konen, og en Stue til andre Svagheder, hvortil

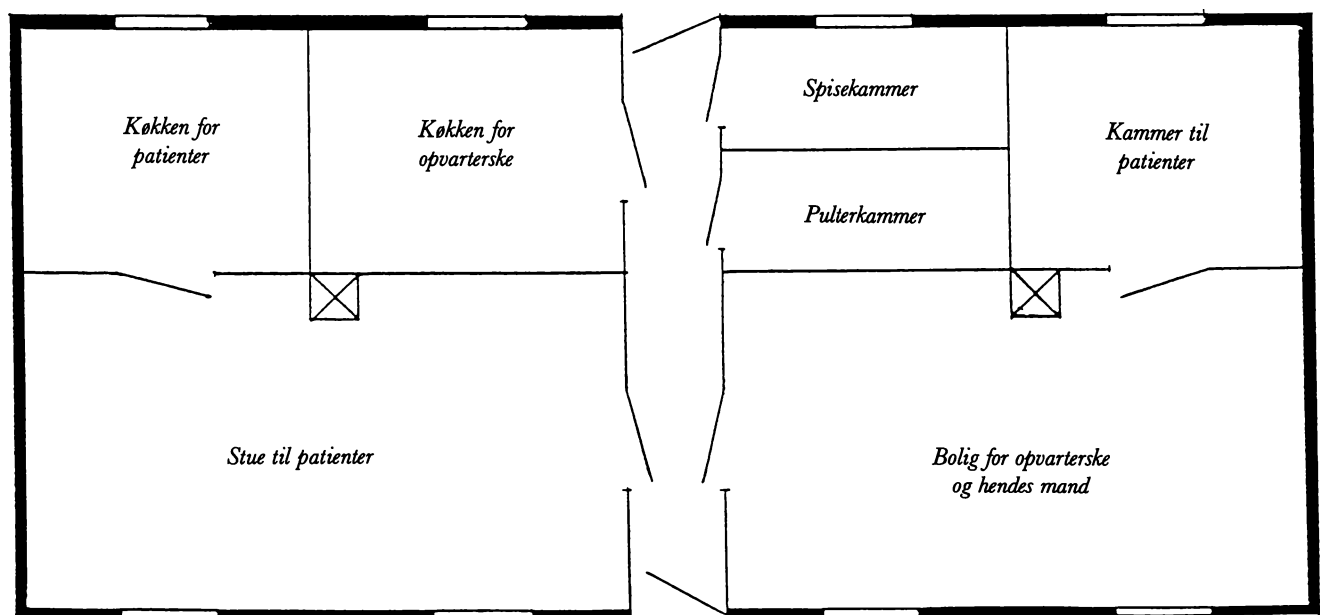
der er hverken Senge eller Sengeklæder. Imidlertid har Amtet været – længe tiend med dette Sygehus, (som) – efter en allerunderdanigst Forestilling (er) bleven indrettet saaledes den Gang, som det nu er.»

I 1811 beskrev amtsforvalter Frants Jørgen Hvass indretningen således: »I Sygehuset ere 1 Køkken for Opvartersken og 1 for de Syge, 1 Spise Kammer, 2de Stuer og 2de Kammer, hvoraf den ene Stue er Bolig for Opvartersken med hendes Mand, og den anden for de Syge, hver Stue med sin Kakkellovn. Det ene Kammer

er Pulterkammer for de Syge, og det andet, som er tæt ved Opvarterskens Stue, er for, at Patienterne kan separeres, men dette Kammer er lidet –. Da Sygehuset blev etableret, var Locallet ei anderledes. Det blev ei heller bestemt for meere end 3 Sygesænge, 2de i den ene Stue og 1 i det ene Kammer. Dette Kammer har sin Varme fra Opvarterskens Stue«.

Ud fra beskrivelsen kan sygehuset godt have været indrettet, som det fremgår af tegningen. Den illustrerer, hvor upraktisk indretningen var, og hvor gene-

Har sygehuset i Helligkorsgade været indrettet således? Tegningen er udarbejdet efter beskrivelse i 1811.

Helligkorsgade

rende det må have været for opvartersken, at de syge skulle igennem hendes stue for at komme i seng.

Det har heller ikke gjort det let, at hver patient dengang ikke havde sin egen seng, og undertiden kunne der ligefrem være trængsel i sengene; således måtte et ægtepar med tre børn i 1832 tilsammen dele ét sengestue.

Man ved ikke, hvem der i de første år passede de syge, men i Østergade boede en Hans Hansen Høst, som havde været rytter med det 3. jyske kavalleri-regiment, hvorfra han var blevet afskediget formentlig p.g.a. alder. Det er muligt, at det var ham, der i begyndelsen sørgede for maden til patienterne. I hvert fald blev han sammen med sin kone, Marie Rasmusdatter, som han blev gift med i 1784, officielt ansat som opvarter ved sygehuset den 16. februar 1796. På det tidspunkt var Hans Hansen Høst ca. 58 år og hans kone 35.

Af en eller anden grund var Hans Høst kun ansat ved sygehuset i tre år. Måske var han blevet syg, for han døde allerede i 1802. I 1799 blev han efterfulgt af Anne Marie Conradsdatter, som i 1782 var blevet gift med skrædderen Niels Iversen Orm. De boede i Klostergade, inden de blev ansat ved sygehuset.

Niels Orm døde 75 år gammel i 1805, men hans enke fortsatte med at være opvarterske på sygehuset indtil 1809; hun døde vistnok som 85-årig i 1814.

Af et brev fra amtsforvalter Frants Hvass den 13. juli 1808 til amtmanden fremgår det, at »Sygehus Konens Pligt er at føre et anstændigt Liv og Levned samt bruge al muelig Forsigtighed med Ild og Lys, at opvarte de Syge, som efter Amtmandens Ordre indlægges, vaske og tvætte dem, reede deres Senge og danne deres Spise og Drikke efter Districtskirurgernes Ordre, feie og holde Værelserne rene og vise dem al god og christelig Omgang, at passe og paasee, at Spise og Drikkekarrene altid er reene, saa at Spise og Drikke formedelst saadan Efterladenhed ikke bliver suur eller bederves, og at lade sig være efterrettelig, hvad Amts-

Helligkorsgade nr. 17 (Eriksens Salon), efteråret 1990. På dette sted lå det første amtssygehus i Kolding.

forvalteren og Doktorne befaler hende, saavel til Hensigten med Indretningens Bedste som Patienternes Fordeel i deres Svaghed«.

Som løn fik sygehuskonen 14 rigsdaler årligt samt et beløb på tre mark til koste og sand. Endvidere fik hun otte skilling for hver »uformuende« patient. Men af de rige patienter, som kunne betale, havde hun desuden ret til at modtage et beløb, hvis størrelse dog skulle godkendes af amtsforvalteren og distriktskirurgen. Af disse velhavende patienter var der imidlertid ikke ret mange; således skrev amtsforvalter Hvass lakonisk, at der ikke i 8 år havde været rige patienter indlagt på sygehuset.

Derfor er det meget forståeligt, at opvartersken af og til søgte om et ekstra tillæg, uden at dette dog altid gav resultat, for man var meget nøjeregnende med pengene. Eksempelvis sendte Marie Conradsdatter Orm den 30. september 1807 en regning til sygehusforvaltningen på 1 rigsdaler 1 mark 10 skilling. Hun havde købt 3 pund sæbe á 18 skilling samt tråd til lagner og

sengeklæder og halm til sengene. Desuden havde hun påført regningen et beløb på 2 Mark, som skulle dække hendes »Uleilighed«.

Denne regning og ikke mindst den sidste post gav anledning til en del skriverier. Den 14. februar 1808 skrev amtsforvalteren bl.a.: »I Henseende til hendes Regning, da formeener ieg, at deri bør afgaae de 2 Mark, som hun anfører for sin Uleilighed. Som Opvarterske ved Sygehuset bør hun ikke ansee det som en Uleilighed at hente Sæbe, Traad og Halm, at sye paa Lagner og Sengeklæder, at udbrede Halmen i Sengene og at holde Sengelagnerne, de Syges Klæder og Sengeklæderne reene. – Imod det øvrige af Regningens Indhold kand Intet være at erindre«. Marie Orm fik på den måde dækket sine udgifter, men noget ekstra kunne der ikke blive til.

Efter at Marie Conradsdatter Orm var fratrådt i juli 1808, ansatte man Karen Gregersdatter. Hun var født omkring 1762 og kaldes undertiden »Karen Weyle's« efter sin første mand, Jørgen Weyle, som hun var blevet gift med den 4. februar 1791. Efter hans død i 1810 giftede hun sig i 1811 med den 65-årige enkemand Hans Jørgen Møller, som derefter flyttede ind på sygehuset, hvor han døde den 4. maj 1822. Få måneder senere blev Karen Gregersdatter viet til den 41-årige arbejdskarl Joachim Michael Detlev Kapp, og siden blev hun kaldt »Karen Kappel's«.

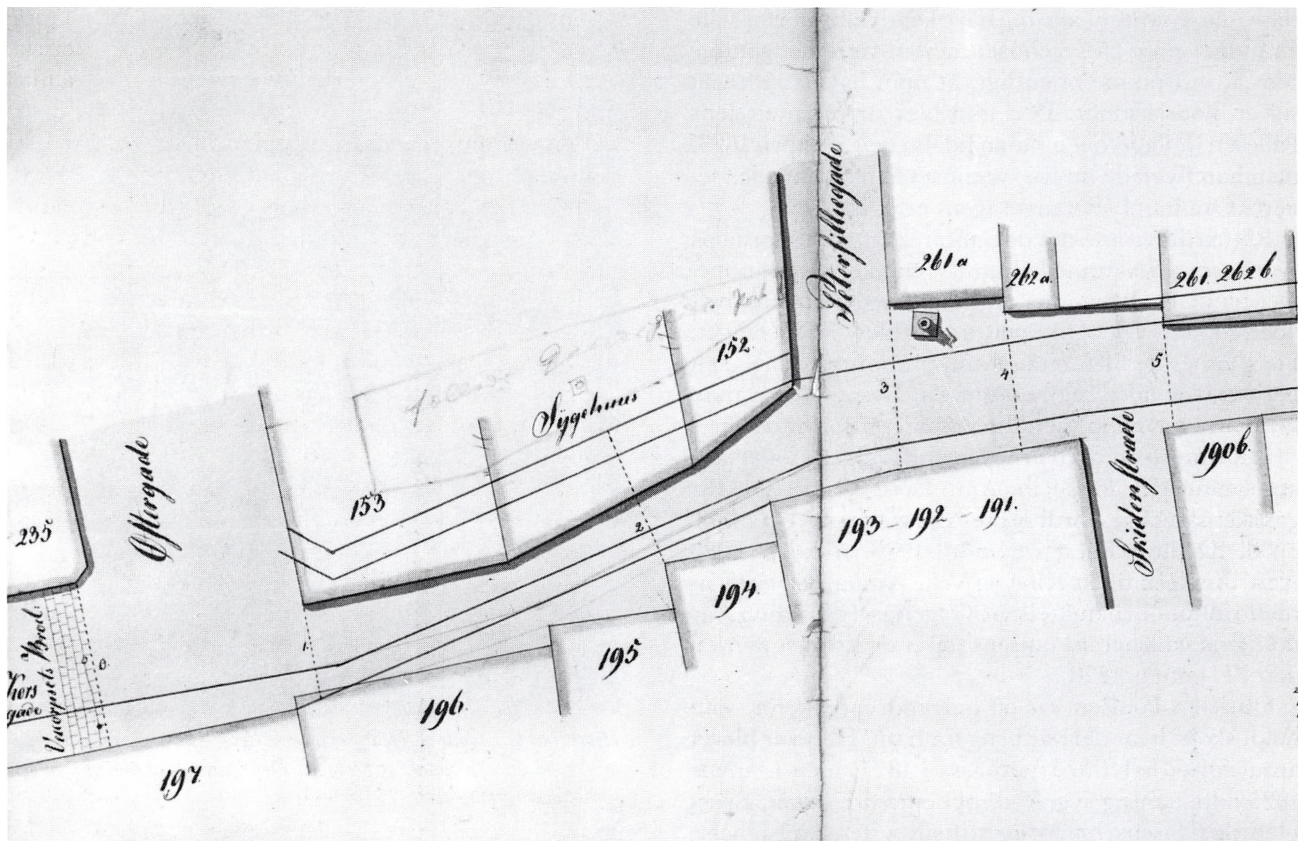
Det var under hendes ansættelse, at stiftfysikus Hans Palle Hoff Hansen i 1811 kom på visitats. Han var ikke helt tilfreds med forholdene på Kolding sygehus. Den 11. september 1811 skrev han bl.a. til amtmand Johan Henrik Selmer: »Amtssygehuset i Kolding synes at mangle en Kakkellovn i det Værelse (som er) inden for Sygevarterskens. Vel kan maaskee det Værelse opvarmes fra Sygevarterskens af, eftersom der er Kakkellovn i hendes Rum, men 1) bliver Varmen ikke saa jævn og tilstrækkelig, som bør finde Stæd i de Værelser, hvor veneriske Patienter om Vinteren ligger i Kuur, og 2) var det billigt, at Sygevartersken forskaa-

nedes for immer at leve i de Syges Atmosfære. Thi at have kun ét Værelse i Brug om Vinteren til veneriske er for lidet, da Kionene absolut bør afsondres fra hinanden«.

Bemærkningerne fra stiftfysikus hjalp, og få måneder senere blev der afholdt licitation over kakkellovnen. Om det var den kakkellovn, som Karen Gregersdatter tog med sig, da hun rejste i 1827, er ikke helt klart. Men i hvert fald manglede sygehuset påny en kakkellovn det år, fordi Karen Gregersdatter påstod, at den pågældende kakkellovn var hendes egen; hun var derfor i sin gode ret til at tage den med sig, da hun ikke længere var ansat som opvarterske ved sygehuset. Hendes videre skæbne er ukendt; sandsynligvis flyttede hun fra byen.

Efter Karen Gregersdatter blev Anne Marie Jensdatter ansat som opvarterske. Hun var i 1817 som 28-årig blevet gift med rebslagersvend Thomas Pedersen Goldbeck, og hun var i en menneskealder ansat som sygehuskone først ved sygehuset i Helligkorsgade, siden flyttede hun med, da man i 1838 tog det nye amtssygehus i Hospitalsgade i brug.

Da Anne Marie Jensdatter eller Marie Goldbeck, som hun kaldtes, blev ansat, var der i sygehuset to dobbelte sengesteder og fem enkelte senge med forskellige gamle og nye over- og underdyner. Når man ser inventarlisten, forstår man, hvorfor så mange patienter blev anmodet om selv at medbringe sengeklæder, for inventaret var langt fra imponerende. Til spisning havde man f.eks. to spiseskeer af tin, fem spiseskåle af ler, tre mindre skåle med kun ét øre og tre lertallerkener. Og hvad man skulle med to madrasser, der betegnes som »gamle og ubrugelige«, er ikke helt klart. Men nøjeregnende var man, og det var opvartersken, som havde ansvaret. Den 14. april 1827 måtte Marie Goldbeck med ført pen underskrive et dokument, hvoraf det bl.a. fremgår, at: »Naar et eller andet Stykke af dette Inventarium med Tiden maatte formedelst

Tegning fra 1834 af »den vestre Deel af Kolding Byes Klostergade« med sygehuset angivet. Kort nr. 547 i Kolding Stadsarkiv. Efter original i Rigsarkivet.

Ælde, Slid eller anden Brøstfældighed, blive ubrugeligt, overleverer hun os samme for at føres til Afgang paa denne Inventarie Liste, hvorimod hun selv betaler eller erstatter, hvad der ved hendes egen Forseelse maatte forkomme eller beskadiges.

I 1823 var der i alt indlagt 18 patienter for kønssygdomme. To af patienterne var indlagt hele året, men de fleste andre var kun indlagt i nogle måneder. Udgifterne til medicin var godt 78 rigsdaler; distriktskirur-

gen fik 36 rigsdaler og sygehuskonen 28. De samlede udgifter det år var således godt 142 rigsdaler.

Patienterne var som nævnt fattige. De kom fra hele amtet for at nyde kur og pleje på amtets sygehus i Kolding, for på det tidspunkt havde amtet endnu ikke noget sygehus i Vejle. Derimod kunne de bedrestillede og det gode borgerskab ikke drømme om at lade sig indlægge på sygehuset, hvis officielle navn var »Amtets veneriske Sygehuus«. Kolding havde dengang en stør-

relse, der gjorde, at alle må have kendt alle; derfor ville en indlæggelse på sygehuset næsten være det samme som at indrømme offentligt, at man havde pådraget sig en kønssygdom. Derimod blev arrestanten Jens Pallesen indlagt for en sådan lidelse den 17. april 1823, men han flygtede nu fra sygehuset et par måneder senere. Om han blev fanget igen, er uvist.

Retfærdigvis må det dog anføres, at patienterne på sygehuset også kunne fejle andet end kønssygdomme. Der blev bl.a. behandlet patienter med benbrud, bylder og kræft. Og også operationer blev der foretaget. Flere patienter fik foretaget amputationer og en enkelt patient blev udstyret med træben. Desuden skar man for bylder, og en patient blev opereret for hareskår.

I slutningen af 1820'erne begyndte sygehuset at få et vist samarbejde med Ribe Amt. Dette samarbejde var ganske naturligt, fordi Ribe Amt dengang grænsede op til Kolding. Seest var indtil 1970 en del af Ribe Amt. Årsagen til, at Ribe og Vejle Amter begyndte at træffe aftale om benyttelsen af sygehuset i Kolding, var muligvis skolelærer Poulsens rejser over amtsgrænsen den 24. januar 1828.

Christen Poulsen var en omvandrende lærer, som holdt skole, hvor der var brug for ham. Han var blevet ansat for et halvt år i Vorbasse i 1827, men i januar 1828 følte han sig syg. Ved sognepræst i Veerst, Ernst Henrik Clasens hjælp og stiftsprovstens velsignelse blev han sendt til Kolding, hvor herredsfoged John Finsen indlagde ham på sygehuset, fordi ingen andre ville have ham boende. Distriktskirurg Johan Christian Gravenhorst var ikke til stede, da Christen Poulsen blev indlagt, men tilså først patienterne på sygehuset nogle dage senere. Han opdagede straks, at skolelærer Christen Poulsen var en udenamts patient, som ikke havde ret til at være indlagt på sygehuset, og arrangerede en transport af ham tilbage til Veerst. Der anede sognepræsten imidlertid ikke, hvad han skulle stille op med den stakkels skolelærer, så han returnerede ham med det samme til Kolding.

Hjørnet af Østergade og Helligkorsgade i 1872. Det ses, at sygehusbygningen på dette tidspunkt er nedrevet. Den lå der, hvor porten med den spidse overbygning ses.

Da Christen Poulsen igen var tilbage i Kolding, var han så afkræftet af at sidde på en åben hestevogn en vinterdag på vejen mellem Kolding og Veerst, at distriktskirurg Gravenhorst igen måtte indlægge ham på sygehuset. Derpå skrev Gravenhorst til amtet og udbad sig nærmere ordre.

Det passerede gav anledning til temmelig mange skrivelser mellem Vejle og Ribe amter. Det hele endte med, at amtmand Castenschiold i Ribe den 18. februar 1818 skrev til sin kollega i Vejle, at han var indforstået med, at Ribe amt betalte for skolelærerens ophold på Kolding sygehus. Efter Castenschiolds opfat-

telse var det nemlig ligegyldigt, om det var det ene eller andet amt, der betalte for kuren, for i den sidste ende skulle udgifterne alligevel fordeles på samtlige skatteborgere.

Sandsynligvis har Vejle amt været enig med Castenschiold i dette; i hvert fald ser det ikke ud til, at man har krævet betaling for de patienter fra Ribe amt, der i årene efter tilfældet med skolelærer Poulsen var indlagt på Kolding sygehus.

Imidlertid skulle sygehuset vedligeholdes, og i begyndelsen af 1833 fik amtmand Peder Fielsted v. Hoppe den tanke, at når Ribe amt indlagde patienter på Kolding sygehus, var det også rimeligt, at dette amt tog del i udgifterne til vedligeholdelsen. Herredsfoged Morten Oxenbøll i Kolding foreslog, at Ribe amt betalte pr. sengedag i stedet for efter hartkorn. Og derved blev det! I 1834 fik man Rentekammerets godkendelse af, at Ribe amt betalte 7 skilling pr. dag pr. patient mod til gengæld ikke at blive afkrævet betaling for de patienter, der havde været indlagt på sygehuset indtil 1833. Ejendomsretten til inventar og bygninger skulle dog fortsat tilhøre Vejle amt.

Kolding købstad havde stort set ikke tidligere benyttet amtets sygehus. Kun når en håndværkssvend på gennemrejse undertiden blev syg i Kolding, havde man i enkelte tilfælde haft patienter indlagt. Nu indgik man imidlertid ligesom Ribe amt en aftale med Vejle amt om at måtte indlægge patienter med kønssygdomme på sygehuset mod betaling pr. sengedag. Den officielle tilladelse dertil blev givet af Vejle amt den 18. april 1834.

På dette tidspunkt var sygehuset i Helligkorsgade

imidlertid helt forældet og nedslidt. Den 28. januar 1834 havde amtmand Sponnech fra Ribe da også talt om »det forventede Tilfælde – at begge Amter i Forening med Colding Kjøbstad anskaffede sig et mere passende Sygehuus«. Da dette skete i 1838, var det forbi med det første amtssygehus i Kolding. Det blev nedlagt efter at have fungeret i mere end et halvt århundrede.

Litteratur

- E. Brandorff: Træk af sygehusets historie. Årsberetning for By- og Amtssygehuset i Kolding 1909, s. 22-33.
P. Eliassen: Det gamle og nyere Kolding. Kolding 1910.
C.P.N. Petersen: Den danske Medicinal-Lovgivning. København 1833.
T. Sørensen: Om Kolding sygehus gennem 250 år. Medicinsk Forum 1987; 40: s. 99-105.
T. Sørensen: Skolelærer Poulsens rejser over amtsgrænsen. Vejlægen 1988; 5: s. 8-9
S. Vallgård: Sjukhus och fattigpolitik. Et bidrag til de danska sjukhusens historia 1750-1880. Institut for socialmedicin. Publikation nr. 17. København 1985.

Utrykte kilder

- Landsarkivet for Nørrejylland. Kirkebøger for Kolding kirke. (Kopi i Kolding Stadsarkiv)
Landsarkivet for Nørrejylland. Brandtaksation for Kolding Købstad 1771-1791, 1801-1811, 1818-1827 og 1827-1837. (Kopi i Kolding Stadsarkiv)
Landsarkivet for Nørrejylland. Brandrepartitionsfonden 1802. (Kopi i Kolding Stadsarkiv)
Landsarkivet for Nørrejylland. Koldinghus amts arkiv. Breve fra Danske Kancelli 1773-1788, pk. 87.
Landsarkivet for Nørrejylland. Vejle amts arkiv. Indkomne breve. Pk. 197-199, 311, 455-460, 1071-1072, 1076-1080.
Rigsarkivet: Folketælling 1787, 1801, 1834, 1840. (Kopi i Kolding Stadsarkiv).